NAŠE ŘEČ

ROČNÍK V. ČÍSLO 1.

JOS. ZUBATÝ:

JSEM S TO.

V listě, jejž nám poslal z Let p. Dr. *Jaroslav Podobský*, čteme m. j.: »*Jsem s to, něco učiniti* je nesprávné. Ale říká se také: *jde o to, uvésti věc do pořádku*. Je i to nesprávné? Či je přece jen možné obojí?« Přiznáváme se, že jsme si totéž již říkali v redakční radě i my; že se však ozve taková pochybnost o tak uznaném a obecném učení našich brusů i odjinud, přece jen jsme nečekali. Ale nic naplat; Dr. Podobský nás předešel. A na přímou otázku nezbývá než s pravdou (totiž s tím, co se nám zdá pravdou) ven, než nás k tomu donutí jiný nevěrec snad ještě určitěji.

*

Brusy a brusiči již dávno prohlašují za nesprávné, klade-li se u rčení *jsem s to* neurčitý způsob, ne věta s *aby*. Matiční Brus ve všech vydáních tak učí (pod heslem *stav*) i jiné spisy podobné, Kottův slovník atd.; a již roku 1847 se dovídáme od Franty Šumavského (v Květech na str. 28), že zde někdo neurč. zp. zapovídá. Není těžko nalézti pramen tohoto učení; je to Jungmannův slovník, jenž, cituje ze Sychrovy fraseologie větu »není mne s to vám čeho odepříti«, přidává »melius (= lépe): abych vám čeho odepřel«. Jungmanna vedly asi doklady, v nichž u rčení »nemohu s to býti« nalézal věty s *aby*; Franta dobře ukazuje, že »nejsem s to« není totéž co »nemohu býti s to«, ale brusičům stačila výtka Jungmannova. Teprv mnohem později se ozvalo i vědomí, že by bylo dobře zápověď neurčitého způs. u »jsem s to« něčím také podepříti. Proč zde smí býti jen »aby«, čteme u Kotta 1, 737 a 4, 57: čeština prý podává vysvětlení toho, co

se ve větě hlavní naznačuje ukazovacím zájmenem, větou s *aby*, ne infinitivem, a jako se říká na př. »někteří *k tomu* směřovali, *aby* se císaři nic nesvolovalo« (Žerotín), ne »nic nesvolovati«, tak se má říkati také »jsem *s to*, *abych* to učinil«, ne »učiniti to«.

Jde o to, je-li toto obecné pravidlo pravdivé. *Dnes* říkáme v takových větách obojím způsobem; při tom je snadno viděti, že u některých sloves nebo rčení asi stejnou měrou klademe větu s *aby* i neurčitý způsob, jinde spíše užíváme toho nebo onoho, někdy jenom jednoho z obého. Věty s *aby* ovšem užíváme vůbec, jen kde jde o možnost nebo přání v nejširším smyslu slova, tedy o něco, co je v budoucnosti, (jinak bychom užili věty s *že); ne*určitý způsob bývá nemožný, kde bychom nepoznali, kdo nebo co je podmětem děje nebo stavu, na nějž se ukazuje zájmenem *to*. Říkáme na př. »jde o to, opatřiti peníze« i »abychom opatřili (aby se opatřily) peníze«, ale jen »jde o to, aby z tebe něco bylo« (a »jde o to, že z tebe nic nebude«); »nestojím o to, abych byl z milosti trpěn« i »býti z milosti trpěnu (trpěn)«; »nezapomeň na to, abys požádal o dovolení« i »požádati«; »snaž se o to, aby ses něčemu naučil« i »něčemu se naučiti«; »to ani není možno, abych ještě přišel včas« i »přijíti«; »pamatuj na to, přijíti brzy domů« i »abys přišel brzy domů«; »pomýšlím na to, dáti se do práce« spíše než »abych . . .«. Atd. A stejně je obojí způsob možný (měrou někde větší, jinde menší), kde řídící sloveso nebo určení klademe bez zájmena *to*; říkáme »bylo by hanba krást« i »abys kradl«, »nezapomeň požádati o dovolení«, »pomni, abys den sváteční světil« atd. Kottovo pravidlo v té obecnosti, v jaké je u něho čteme, *dnes* neplatí; a zapovídají-li brusy pouhý neurčitý způsob u rčení »jsem s to«, měly by jej zapovídati také u těch mnohých sloves a rčení jiných, kde jej klademe bez ostychu.

A v staré češtině bylo stejně. Přečetl jsem si na př. několik listů ukázek z Chelčického, jež pojal Erben do »Výboru z liter. č.« (2, 605). Tam jsou věty s *aby*, aniž je ve větě hlavní zájmeno, na př. »jáť sem neučinil (tak, jak se před tím vykládá) ani pomyslil, ani jesti na mé srdce vešlo, abych tě mečem protekl« 606, jinde najdeme věty se zájmenem a s infinitivem. Na sl. 624 mluví Chelčický o »duchovních úřednících«, kteří »svrchním (= povrchním) hlasitým velebením povyšují čtenie (= evangelium) a oslavují jím všecky časy, však svým peským životem a nepříkladným každému (čtení) se rúhají a je potlačují«, a pokračuje: »*K tomu*, *aby* je vysokými hlasy zpievali a jemu kadili, přes rok sú časy každému zřiedili; ale *činiti* skutečně čtenie, *tomu*

sú nižádného času nepoložili, nebo jsú nepřietelé čtenie«; v témže souvětí je tedy při zájmeně jednou věta s *aby*, po druhé neurč. způsob (k tomu ve spojení, kde my bychom spíše také řekli *aby*).

Poučné jsou ve věci, o niž nám jde, zvláště tyto dva doklady: »Ktoť se ten nahodí, aby uvěřil *tomu*: zbožie (= jmění) *opustiti*, chválu zdejší (= vezdejší) *potupiti*, budúcieho života pilně *hleděti*?« 617. »Protož, ktožť jest věrný, máť sobě vážiti pravdu tuto ve čtení (t. v evang. Jan. 19, 35) položenú, neb teď (= zde) die: »Ten, kterýž jest viděl, svědecstvie jest vydal, a pravé jest svědecstvie jeho«, abychom my se *tomu* naučili, právě poznajíce a ujistiece se, podlé pravdy, ne podlé srdce hněvivého teprv svědecstvie *vydávati* o svém bližniem, abychom mohli mnoho lží a utrhání vinni nebyti« 620. V obou větách bychom my (a bezpochyby i naši předkové) raději měli *aby* než pouhý neurč. způsob: »kdo by tomu uvěřil, aby jmění opustil...?«; »tomu se naučme, abychom podle pravdy svědectví vydávali«. Ale jak by zněly tyto věty v souvislosti, v níž jsou u Chelčického? »Kdo se najde, aby uvěřil tomu, aby jmění opustil?« »Važme si pravdy zde ve čtení položené, abychom se tomu naučili, abychom podle pravdy svědectví vydávali, abychom se nedopouštěli lží.« Byly by to věty příčící se vkusu opakováním vět s *aby* a přece nesouřadných; každý i dnes řekne raději na př. »řekni mu, aby nezapomněl na to, požádati o dovolení« než »aby nezapomněl na to, aby požádal o dovolení«, a stejný vkus řídil i pero jihočeského sedláka v 15. st. Rozdílu mezi oběma možnými tvary větnými zde užito podle potřeby slohu. To ovšem dokazuje, že oba tvary jsou *mluvnicky* v češtině stejně možné; Chelčický měl příliš zdravý český cit, aby byl dovedl slohu obětovati správnost.

Podle toho, co jsme posud viděli, bylo by po stránce čistě mluvnické stejně správné, kdybychom říkali *jsem s to, abych to učinil* i *jsem s to, učiniti to*. Snad by byl rozdíl jen v obvyklosti těchto nestejných tvarů; o tom bychom musili hledati poučení, kde se po něm obyčejně ohlížíváme, v starém jazyce a v mluvě lidové. Tyto oba prameny nás bohužel v této otázce nechávají na holičkách; v lidu, pokud víme, *nejsem s to* se nikde neříká, a pokud víme, neříkalo se tak ani v staré češtině. Říkávalo se ne »jsem (nejsem) s to«, nýbrž *mohu (nemohu) s to býti*. Tak aspoň vidíme z dokladů, jež máme ze slovníků i ze svých výpisků; jest sice možno, že se někdy objeví i doklad rčení »jsem s to«, ale sotva se ukáže, že se tak říkalo obyčejně, protože by byla divná náhoda, abychom znali jen doklady se slovesem *moci*, ne doklady

bez něho.* Že sloveso *moci* u podobných výrazů s předložkou *s* v obyčeji bylo, vidíme i jinak. My říkáme (vlastně píšeme) *seč jsem*, staré doklady znají jen *seč mohu býti*; říkalo se i na př. »kto s koho mohl býti, ten toho vzal« (Lobkovicovo Putování 57a), »pakli by (podruh) s více býti nemohl, ale též aby dal s hlavy groš« (Arch. č. 6, 265 z r. 1502), »nemohuť já býti s tak veliké věno« (1. Sam. 18, 23 Kral.), »toto nařízení bylo toliko pro chudé, nemohoucí s nic býti« (Kral. na 5. Mojž. 15, 1), podobná rčení jsou také na př. »není možné s to býti« (Kat. z Žerotína), »mám dosti moci s to« (Veleslavín, Kral. bible).

Tvar *mohu (nemohu) s to býti* známe z nejstaršího dokladu z Chelčického (Comenium 2, 31) až do nejmladšího z listů paní z Žerotína (Histor. arch. 2, 50), nechceme-li počítati za skutečné doklady Rosovy věty »kdo by mohl s to býti?«, »seč on býti může?« (Gramm. 326, r. 1672). Pozdější tvar je *jest (není) mne s to* (= jest, není mne tolik, abych stačil); z Komenského má Jungmann doklady »není ho s to«, »není tě s to, člověče«, ze Sychry »není mne s to vám čeho odepříti«, »kdež by mne s to bylo«; kol. Šimek mi laskavě poslal doklad z A. Marka: »Nuže, kdybych mluviti počal? — také-li vás bude s to, aby jste mi každou rozebral pochybnost, všecken nepokoj a námítky zvyvracel?« (Prvotiny 1813, 203). Podobná jsou u Rosy rčení ve větách »není ho s tu práci, s ten úřad, dosti ho s to, s ten úřad«.

Jsem s to má Jungmann teprv z nové doby; z Dobrovského »nejsem s to, bych to učinil«, bez udání pramene »jsem s to«. Jak a kde se tento nový tvar vzal, nevíme. Jest ovšem docela možno, že se vytvořil v lidové mluvě, snad zjednodušením starého *mohu býti s to* (a *seč jsem* z *seč mohu býti*); je to výraz stručnější a pohodlnější, a třebas je pozdější, nevidíme na něm nic podstatně nesprávného.** Byl-li někdy před 100—150 lety

---

*) Doklad bez slovesa m o c i má Kott 3, 244 z Tkáčova vydání právních rad z r. 1447—1540, jež dávali z Brna Uherskohradišťským (v 2. sv. sbírky Monumenta rerum Boh.-Mor., sectio II., lib. II.). Ale místo, o něž jde (č. 259 na str. 283), zní, jak mi potvrzuje kol. Váša v Brně, v pravdě takto: Šalda praví, že se k trhu zná, že jest ten duom od něho (od žalobce) kúpil, ale s výměnkú »jestliže bych s to býti mohl, abych jej zaplatil«. Což znova ztvrzuje starou zkušenost, že je dobře Kottovy doklady vždy kontrolovati, zvláště dosvědčují-li něco zvláštního.

**) Není nemožno, že j s e m s t o vzniklo ze staršího m o h u s t o b ý t i nebo j e s t m n e s t o napodobením něm. »ich bin im Stande«; vždyť se za našich mladých let říkávalo a snad posud říká i »jsem štont, jsem v stavu«. Ani to by nebylo dostatečnou příčinou, abychom se tohoto novějšího tvaru musili odříkati; základ jeho je poctivě český a není v něm nic, co by se příčilo duchu českého jazyka.

v obyčeji v mluvě živé, nevíme, jakož vůbec podrobných vědomostí z doby starší o něm posud nemáme. Od doby Jungmannovy se ovšem v písemnictví našem velice rozšířil; jen dokladů, které kritika (i v našem časopise) veřejně kárala pro »nesprávný« neurčitý způsob, jistě by bylo více než všech dokladů dohromady, které známe pro všecka ta rčení, o nichž jsme posud mluvili.

U rčení *mohu* (*nemohu*) *s to býti* je v starší době *obyčejně* věta s *aby*. Slovu »obyčejně« ovšem musí laskavý čtenář rozuměti správně: odečteme-li doklady nerozhodné, t. j. doklady, v nichž se v téže větě vůbec nepraví, seč kdo může nebo nemůže býti, na př. »těm ovšem, kteříž s to (o čem dříve byla řeč) býti nemohli, nebylo a není tak mnoho co za zlé míti« (Veleslavín v předmluvě ke Kocínovu překladu Hist. círk. Eusebia Pamfila z r. 1594), známe dokladů s *aby* všeho všudy pět (mezi nimi doklad u Jungmanna bez pramene, v Bruse označený za Veleslavínův, »nemůže s to býti, aby království zpravoval«); přidejme k nim jako šestý podobnou větu z listu paní z Žerotína z r. 1631 (Hist. arch. 2, 81; píše o dlužníkovi, který prý »Pána Boha se v tom dosvědčuje, že mu není možné nyní s to bejti, aby je, t. peníze, měl položiti«). Ale uvažme také náležitě, že u starého rčení *mohu* (*nemohu*) *s to býti* každý byl veden k větě s *aby* již tím, že by jinak měl vedle sebe dva nesouřadné infinitivy: na př. ona věta snad Veleslavínova by bez *aby* (*by*, *ať by* atd.) zněla »nemůže s to býti, království spravovati«, což by nebylo ani příliš vkusné ani příliš zřetelné. A po tom, co jsme již řekli, nemusíme již vykládati, že by nám nebylo plným důkazem *mluvnické* nesprávnosti podobných vět ani, kdybychom v nich nalézali *aby* ne »obyčejně«, nýbrž vždy.

Ale tomu tak není. Známe proti oněm šesti dva doklady staré, v nichž i při onom rčení je neurčitý způsob, ne věta s *aby*. Veleslavín píše (1585) v předmluvě ke »Kronykám dvěma« na str. 23: »Rolí vorati, stádo pásti,... stavěti, mnozí, že neumějí, vyznávají: vrchnost v městě *držeti*, králem *býti*, nad lidmi a národy *panovati*, což jest nejtěžšího, žádný nedí, aby *s to býti nemohl*.« Zde jednak jsou obojí infinitivy dosti od sebe rozloučeny, jednak by byl Veleslavín měl dvě věty s »aby«, kdyby byl psal »aby vrchnost v městě držel,...«, a to asi způsobilo, že napsal, jak jsme ukázali. V druhém dokladě ani není takového slohového vysvětlení »nesprávného« infinitivu. V kralickém výkladě na 1. Sam. (1. Král.) 24, 20 čteme totiž o lidech zbožných: »Oniť *mohou s to býti*, Otce svého nebeského *poslouchati*, příkladu jeho *následovati*, nepřátelům svým dobře *činiti* i za ně se... *modliti*.«

Ve větách se rčením *jsem* (*nejsem*) *s to* není nebezpečí dvou nesouřadných infinitivů. Není ani skutečné příčiny mluvnické, proč bychom se měli infinitivu báti; a troufali-li si Bratří napsati »oniť mohou s to býti, nepřátelům svým dobře činiti«, nemůže býti hříchem jejich nehodným potomkům, napíší-li »oni jsou s to, nepřátelům svým dobře činiti«. Že při tom zůstává stejně správným také způsob, v našich brusech doporučovaný jako jediné správný, tedy »oni jsou s to, aby nepřátelům svým dobře činili«, rozumí se samo sebou.

Větu s *aby* oddělujeme od řídící věty se rčením *jsem s to* v živé výslovnosti malou přestávkou, v písmě čárkou: »lidé opravdu zbožní jsou s to, aby nepřátelům svým dobře činili«. Jsou to dvě věty, třeba spolu tvoří jeden celek. Jak se máme v té věci chovati ve větách, v nichž místo *aby* položíme neurčitý způsob? Veleslavín i Bratří v oněch dokladech mají mezi částí hlavní a částí s infinitivem čárku, dnešní spisovatelé, kde vědomky nebo nevědomky spojí *jsem s to* s infinitivem, někdy čárku píší, jindy — a tuším častěji — stačí bez ní. Co je správné? Na vysvětlení této otázky si musíme uvědomiti, co takové infinitivy vůbec jsou.

Neurčitý způsob se vším, co k němu patří, není přímou částí věty, v níž se k němu ukazuje zájmenem *to*. Není závislý na slovese (nebo na rčení) v přísudku této věty; je to spíše samostatný větný útvar, který stojí o sobě, kterým mluvící osoba prostě jmenuje děj nebo stav, jejž má na mysli, bez přímé *mluvnické* souvislosti s částmi věty řídící. Tuto souvislost naznačuje v řídící větě právě ukazovací zájmeno, z jehož tvaru poznáváme, v jakém poměru si máme mysliti představový obsah části infinitivní k větě řídící, zdali jako podmět, či jako předmět, či jako příslovečné určení toho nebo onoho druhu. Nejčastěji bývá infinitiv se svým příslušenstvím na začátku, a zájmeno v řídící větě představu jím naznačenou shrnuje v příslušném mluvnickém tvaru; jindy část s neurčitým způsobem za hlavní částí věty teprv následuje, a pak infinitiv vypadá spíše jako dodatečné vysvětlení toho, co dříve bylo naznačeno ukazovacím zájmenem.

Říkáme na př. »nic nedělat a chodit jen po procházkách, to by se mi také líbilo«; »nic nedělat, to by dovedl každý«; »nic nedělat, na tos nemusil studovat deset let«; »nic nedělat, o to bych nikdy nestál«; »nic nedělat, k tomu jsem tě nezjednal«; »zaháleti, lelky chytati, péra kaziti, na sta ortografických chyb nadělati — k tomu jste, vy písaři« (Tyl 1, 562); »toho lakomce namydliti a oškrábnouti, z toho si budu dělati čest« (Klicpera 1,

132); »to by ti nikdo netrpěl, nic nedělat«; »na to nesmíš ani pomyslit, nic nedělat«; atd. I v takovýchto větách může bývati věta s *aby*; takový způsob je také často vybranější, v jazyce spisovném obvyklejší, než způsob spíše lidový, naznačiti pouhým infinitivem, oč jde, ale nelze proto říkati, že by pouhý infinitiv byl mluvnicky nesprávný. Zvláště ne u některých rčení již ustálených, jež právě tou svou ustáleností i s tím volným infinitivem si dovedla dobýti místa i v nejpřísnější mluvě knižní, u nichž původně normálnější větná stavba s *aby* znívá i nuceně a strojeně.

Část infinitivní v takových větách vyslovujeme jako samostatný celek s větnou přestávkou, již v písmě naznačujeme čárkou, dvoutečkou, pomlčkou, podle zabarvení celé myšlenky i vykřičníkem (»nic nedělat! k tomu jsem tě nezjednal«) nebo otazníkem (»nic nedělat? k tomu jsem tě nezjednal«). Zvláště předchází-li před větou řídící. Ale zpravidla i následuje-li za ní (»jde především o to, opatřit peníze«), anebo vsuneme-li ji do ní (»o to, opatřiti peníze, jde především«). A to ovšem platí i o větách se rčením *mohu (nemohu) býti s to, jsem (nejsem) s to*. Obyčejně bychom tedy čárku psáti měli.

Někdy se ovšem stává, že větné celky, původně více nebo méně samostatné, splývají obsahem i výslovností v jedno. Viděli jsme již, že na př. věta »nemám kdy tam jíti« vznikla ze dvou vět »nemám, kdy tam jíti« (IV, 138 n.); kde druhá z těchto vět ještě má svůj plný význam, kde *kdy* je ještě podle významu skutečným příslovcem času, vyslovujeme i píšeme dvě věty, oddělené od sebe pomlčkou a čárkou (»ani nemám, kdy tam jíti«), jako vyslovujeme a píšeme na př. »ani nevím, kdy tam jíti«. Také neurčité způsoby, o nichž zde mluvíme, u ustálenějších rčení rády pozbývají původní samostatnosti; větná přestávka se pak ovšem menší nebo i úplně zaniká a neurčitý způsob nabývá v našem mluvnickém vědomí rázu podobného, jako obyčejný neurčitý způsob přímo závislý na řídícím slovese, jako na př. ve spojeních »chci, mohu, smím, hodlám učiniti.« Pravidla mechanického zde dáti nelze; v takových věcech nezbývá než řídi se svým vědomím a pomáhati mu pečlivým pozorováním skutečné výslovnosti. Není pochybnosti, předchází-li část infinitivní před řídící větou; již to, že na představu vyjádřenou neurčitým způsobem znova ukazujeme zájmenem, dosvědčuje její samostatnost (»požádat o dovolení, na to si ani nevzpomněli«). Že však tato samostatnost někdy zaniká anebo aspoň slábne a s ní i větná přestávka, vidíme zřetelně z toho, že se může na začátku části infinitivní objeviti

i slovo úplně nepřízvučné, za skutečnou větnou přestávkou nemožné. Ani zde není důslednosti, okamžitá nálada mluvící osoby, větší nebo menší důraz na částech věty platí více než všecka přísná pravidla mluvnická. Táž osoba dovede říci jednou na př. »pamatuj na to, vyžádat si dovolení«, po druhé »pamatuj na to si vyžádat dovolení.« Čím rozvážněji a klidněji mluvíme nebo píšeme, tím spíše ovšem utvoříme podobné věty v souhlase s jejich původní povahou.

To jsou věci, kterých si musíme býti vědomi i u rčení *jsem (nejsem) s to*. Nelze s plnou určitostí říci, kde psáti mezi oběma částmi vět s tímto rčením, užijeme-li infinitivu, čárku, protože jich stejně nevyslovujeme. Říkáme na př. i »nejsem s to, uvědomiti si to«, i »nejsem s to si to uvědomiti«, »nejsem s to, odepříti mu to«, i »nejsem s to mu to odepříti«, a podle toho viděti také, že nelze říci pravidlem všude platným, máme-li psáti »nejsem s to, nalézti náhradu«, či »nejsem s to nalézti náhradu.« Čtenář, který by si tyto příklady přečetl nahlas a snažil se i živým slovem zachovati rozčlenění naznačené čárkou nebo ho nedbati, poznal by, že mluvíme obojím způsobem; a odkud by plynulo právo, zapovídati jeden z nich? Právě v otázkách, kde psáti a kde nepsati čárku, i úřední »Pravidla« bývají nerozhodná; a nelze jinak, má-li písmo vystihovati skutečnou řeč. Ale z toho ještě neplyne, že bychom měli nedbati původní dvoučlennosti takových vět tou měrou, že bychom jejich části prohazovali beze všeho zření, kam která vlastně patří. V N. Ř. II, 85 byla pokárána věta »nebyl si s to ani uvědomiti, zdali jest vše pravdou«. Sběratel »Divokého kvítí« si přál místo neurč. způs. větu s *aby* (a místo protivného, nečeského »pravdou« 1. pád), tedy »nebyl ani s to, aby si uvědomil, zdali je vše pravda«; dnes by se nám nelíbilo spíše, že se slůvko *si* dostalo až do hlavní věty, a přáli bychom si »nebyl ani s to, uvědomiti si« nebo »nebyl ani s to si uvědomiti . . .« Vždyť přece nikdo neříká »pamatuj si na to vyžádat dovolení« místo »pamatuj na to si vyžádat dovolení.«

S těmito otázkami je v souvislosti ještě jiná věc. Když ještě v plné síle žilo u nás pravidlo o 2. p. předmětu místo 4. p. ve větě záporné, býval v 2. p. i předmět neurč. způsobu závislého na záporném slovese. Psalo a jistě i říkalo se »já toho mluviti nechci, čehož nevím; tohoť já neumím rozsouditi« a pod. Neurčitý způsob u *jsem s to* není na tomto rčení závislý a jeho předmět by měl zůstati ve 4. p. i u záporného *nejsem s to*. Veleslavín, který starého pravidla o 2. p. v záporu stále dbal, píše v dokladě,

jejž jsme shora uvedli, »*vrchnost* (ne »vrchnosti«) v městě držeti, žádný nedí, aby s to býti nemohl«, píše tam dokonce i »rolí vorati, stádo (ne »stáda«) pásti, . . . stavěti, mnozí, že neumějí, vyznávají«, protože i tyto infinitivy, třeba jsou závislé na slovese »neumějí«, jsou dosti od něho vzdáleny. Není snad ani nám potřebí psáti, že nikdo »není s to zjednati nápravy« m. »nápravu« (II, 19), ani »nebyl s to zmatku svého utajit« m. »zmatek svůj« (II, 274). Vždyť snad nikdo nenapíše »neměl jsem kdy té knihy přečísti, nemám kde kabátu pověsiti« (třebas Komenský napsal »toho činiti není kdy«); nic naplat, náš smysl pro potřebu 2. pádů v záporných větách tak otupěl, že se do nich z veliké části nutíme, a není proč se do nich nutiti, kde podle původní větné stavby ani vlastně nemají míti místa. Ale ovšem, ani zde nelze dáti pravidla všude platného. Kde žijí 2. pády v záporu v naší živé mluvě podnes, snad každý je položí i u rčení *nejsem s to;* na př. »nebyl s to oka zamhouřiti, nejsem s to ze sebe slova vypraviti«, ať píšeme čárku či ne.

Řekli jsme již, že dokladů se rčením *mohu s to býti* a pod. v starém jazyce mnoho není. Shledalo by se jich jistě více, snad mnohem více, než jich známe dnes, ale časté rčení to nebývalo; najdeme je, kde je řeč o skutečné síle a moci tělesné, duševní, mravní, hmotné, peněžní atd. k nějakému výkonu. Jinak je dnes. Dnes stále a stále říkáme, že je někdo s to, něco učiniti, kde by naši předkové byli stačili slovem mnohem prostším a skromnějším, nějakým *moci*, *dovésti* a pod. Něco jsem založil a »nejsem s to to nalézti«; starý Čech by byl řekl, že »nemůže s to býti, aby to nalezl« (nebo tedy »nalézti to«), snad o slepci, snad o člověku slabých smyslů, zkrátka o někom, u něhož k tomu vůbec není schopnosti. To je základní neřest naší nové spisovné češtiny: zalíbí se nám v nějakém slově a hned se přičiníme, abychom jeho význam co možná nejrychleji otupili na ujmu jiných dobrých a starých slov, jež by obyčejně správněji vystihovala, co chceme říci. A kde by pak takový módní oblíbenec byl v svém pravém významu na svém místě, dávno již nevyplňuje úkolu, ke kterému si jej jazyk vytvořil, protože jsme mu jeho pravý význam dávno zničili. Rád bych ukončil tento výklad radou, abychom neříkali »jsem s to«, kde bez ujmy zřetelnosti a obvyklosti můžeme říci »mohu«; ale vím, že by to bylo marné, že budeme psáti »jsem s to« dále, až se najde místo tohoto výrazu nějaký oblíbenec nový.

DROBNOSTI.

SNADNĚ, SNADNO.

Nesprávně prý jsme napsali »snadně se řekne« (IV, 266) m. »snadno se řekne«. Starý jazyk míval rozdíl mezi oběma tvary, a toho rozdílu šetřívá dosti často i dnešní lidový jazyk; časem se ovšem již v staré době obě slova matou tak, že se místo *snadně* objevuje i *snadno*, ale proto ještě nelze první tvar nazývati nesprávným.

Snadně je příslovce, jež praví, jak se něco děje. Tak čteme na př. v »Hádání Pravdy se Lží« 122 b: »Děvečku vzkřísil jest (Ježíš) snadně, totižto slovem, mládence nesnáze (= nesnadněji), totiž dotčením, Lazara těžce, s pláčem a s křikem.« Podobně se říkávalo i na př. *snadničce* (»kdo také vlastních domyslů v Božích věcech následuje a na nich se zakládá, snadničce také v blud ubíhá« Komenský, Spisy 17, 174). A stejně *nesnadně;* na př. »nesnadně móž srdce pomysliti a nesnadnějie usta vymluviti« (Slov. stč. 2, 614, kde je mnoho dokladů). *Snadno* je přídavné jméno, jež nalézáme (asi v stejném smysle jako »snadná věc) na otázku, jaké něco jest, zejména ve větách, kde je podmětem neurčitý způs., na př. »bylo snadno zabrániti příchozím« (= byla snadná věc). Podle toho by bylo nejsprávnější říkati na př. »cestu snadně najdeš«, ale »cestu je snadno najíti«. V starém jazyce jen zřídka najdeme *snadno* proti tomuto pravidlu (na př. »kdož právo snadno rušie, tiť moc práva rušie« r. 1505; »musíš nesnadno strom vykopati a kořene těžce dobyti« u Štítného; čaroďějník kohosi »sťal a hlavu jeho bradýři k holení podal a potom zase jemu snadníčko nasadil« v Historii o Faustovi z r. 1611, str. 161); dnes se tak říká již častěji. Toto matení má hlavní pramen v tom, že v 2. a 3. stupni bylo *snáze, nejsnáze* k 1. stupni *snadně* i *snadno*. Stejný rozdíl býval mezi *těžce* a *těžko*.

Jest u nás dosti lidí, kterým se vůbec zdají příslovce na -o starší a správnější než tvary na -ě; pravda je, že obojí tvary byly původně vedle sebe tak, že tvary na -o byly jen u některých jmen přídavných a časem býval (a bývá) mezi obojími tvary i rozdíl významový (na př. dlouho, dlouze). Šíří-li se koncovka -o časem nad původní míru na př. ve východních našich nářečích, není to důkaz, že by byla všude původní. Snad si povíme o tom někdy více.

KOLMÝ, SVISLÝ.

Nár. listy psaly kdysi o kanálech, »svisle i rovnoběžně vedených k řece.« Svislé kanály by byly nevíme ani kolikátým divem světa; trčely by k nebi jako komíny; snad nemusíme vykládati, že *svislý* je směr předmětu volně visícího, tedy kolmo na směr vodorovný. Pisatel onoho výkladu měl na mysli průplavy vedené *kolmo* ke směru řeky a s ním rovnoběžné. Co je *svislé* podle původu tohoto slova, ví každý. Hůře je, ptáme-li se, co je vlastně *kolmé;* z Jungmannových dokladů by si čtenář skoro vybral, že slovo to znamená totéž co svislý, t. j. směr vertikální. Jaký je **původ toho slova?**

Starší je příslovce *kolmo;* patří k starým slovům jako bodmo, sečmo, hormo (říkávalo se »hormo hořeti«, t. j. plamenem), stavmo (ploty se dělaly »stavmo«, t. j. aby stavěly, bránily průchodu) a pod. Kolmo patří k slovesu kláti (přít. č. byl koli, kuleš atd.; tvar skolím, skoliti vznikl z neznalosti mluvnice), a kláti znamenalo »dávati ránu oštipem« (oštip, stč. oštiep, oščiep, je tvar správný, ne oštěp): kolmo (jako pod. bodmo, sečmo) tedy znamenalo »tak, jak se útočí oštipem, ranou oštipovou,« pak »přímo«. R. 1522 vypovídá kdosi o komsi »hnal na mne kolmo oštipem« (Arch. č. 32, 315). Čtenář vidí, že nemusí jíti o směr vertikální, třebas častěji čteme, jak v bouři koráb kolmo vzhůru strměl, jak v horkém pásmě slunce paprsky svými dolů na lidi kolmo bije a pod. Příd. jm. *kolmý* se přitvořilo ku příslovci kolmo a znamená tedy »jdoucí kolmo.« Obyčejně znamenávalo přímý směr nahoru; mluvilo se o kolmé, t. j. příkré stezce a pod. Když Jos. Vojt. Sedláček tvořil české názvosloví měřické, bylo mu »kolmý« tolik co něm. »senkrecht«, tedy směr především vertikální. Časem se ustálily významy obou slov, o nichž mluvíme, ve vědě tak, že kolmý je směr v 90 stup. k dané přímce nebo rovině vůbec, svislý jen směr vertikální, a jak viděti, tyto významy nikterak neodporují původu těchto názvů. Jako jiné názvy měřické nebo počtářské, ani slova kolmo, kolmý, svislý v životě smělém nemusí vždy míti přesného významu vědeckého; mluvíme na př. o svislých větvích smrku, ač neukazují rovnou do středu země, turista vypravuje o kolmém výstupu, třeba stráň byla od směru svislého dosti odchýlena. — Co se vazby týče, podle základního významu lze stejně správně říkati »kolmo, kolmý k něčemu« i »kolmo, kolmý na něco«. Ale zdéti kolmé se svislým bychom neměli; buďme rádi, že nemusíme proti smyslu slova mluviti o »svislém«, kde jde třebas o směr horizontální.

HRDOPÝŠEK.

Původ tohoto slova je asi jiný, než se zdá. Slováci říkají nafoukanému člověku *hrdopysk*, r. 1463 koupil zedník Martin *Hrdopýštěk* dům čp. 213 na Malé straně (a prodal jej r. 1466); hrdopýšček, hrdopýštěk pak je slovo tvořené jako holobrádek, zlatohlávek, černovlásek atd. a znamenalo člověka hrdopyského. Slovo to se skloňovalo v 2. p. hrdopýšťka atd., což se pak vyslovovalo hrdopýška, jako se říká místo tříšťka, dešťka (třieščka, deščka jsou zdrobnělé tvary jmen třieska, dska a slova v staré češtině doložená), dršťka v živém hovoru tříška, deška, drška. 2. p. mn. č. těchto jmen je tříštěk, deštěk (dej to do deštěk), dr-štěk, ale místo toho vlivem ostatních pádů také tříšek, dešek, dršek. Tak se dávno počalo říkati také hrdopýšek m. hrdopýštěk (tvar hrdopejšek je doložen koncem 16. st.); pomáhala zde okolnost, že se vlastní význam nadávek snadně zapomíná, a že měl jazyk slova podobného významu i znění, pýcha, pyšný, pyšník atd., s nimiž jazykový cit spojil také slovo hrdopýštěk, hrdopýšek. Podle této lidové etymologie utvořili někteří noví spisovatelé slova hrdopych, hrdopýcha, hrdopyšný, jež, ač nemají vlastně skutečného základu, stala se vzorem, podle něhož vznikla další slova hrdochlubný, hrdosmělý, i hrdohrůzný a j. — Podobné slovo je *hrdonos*, *hrdonosek*, *hrdonoska* u Franty Šumavského.

ČEKANKA.

V době světové války se začalo říkati »fronta« tomu, čemu Francouzi říkají »ocas« (la queue), t. j. řadě lidí čekajících, až se lidé přišlí před nimi vystřídají a oni budou moci dostati, proč přišli. Byly a posud jsou »fronty« na potraviny, na jízdní lístky atd. Byla to původně metafora: muži odcházeli na frontu, do fronty, aby nasazovali životy »pro císaře a vlast«, doma ženy, děti a jiní, kdo zůstali, chodili do nekrvavého (někdy snad i krvavého) boje o životní potřeby. Byl by opravdu čas, abychom se toho vojáckého slova zbavili; myslíme ovšem, že nevyhyne, dokud nepřestanou nynější »fronty«. Rusové podle Nár. listů (več. 23. srp.) prý tomu říkají *čekanka* a N. l. samy počínají tak psáti. Slova na *-nka* (mimo -enky, které se plemenily také zvláště v době válečné: podobenka, jízdenka, chlebenka atd.) bývají u nás odvozeniny trpných příčestí zpodstatněných vypuštěním podst. jména ž. r.: pálenka je pálená kořalka, řezanka řezaná sláma, volenka volená polka atd. Čekanka — nehledíc k tomu, že je to i jméno rostliny, a že se tak říkává žertem již děvčeti, čeka-

jícímu na vdavky — by tedy znamenalo něco čekaného, ne samo čekání. Podle slov jako tlačenice, pranice, rvanice by našemu citu hovělo spíše *čekanice* nebo *čekačka;* bylo by to slovo, jemuž by každý Čech rozuměl, jak by je po prvé slyšel. Také by se po česku mohlo choditi na *čekanou* nebo *na čekání*, tak trochu po myslivecku.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Kazimir Edschmid, *Šestero ústí.* Povídky. Přeložil Bohuslav Reynek. Upravil a illustroval Vlastislav Hofman. Vydal Ladislav Kuncíř v Praze. Vytiskl František Obzina ve Vyškově léta Páně MCMXX. Str. 110.

R. 1830 vyšla v Litomyšli u Turečka »zábavní« povídka »Jaronka, kněžna Kokořinská« od kutnohorského rodáka Josefa Mirumila Pohořelého. Je to sentimentální a hruzostrašná romantická historie, jakých má české písemnictví z té doby na tucty, zajímavější svým jazykem a slohem než obsahem. Dobrý ten povídkář, který zanechal potomstvu ještě několik knížek podobného rázu, zřejmě usiloval o to, aby podle běžné ossianovsko-spiessovské módy naladil svůj sloh co nejvybraněji a nejrušněji, ale osudná neznalost jazyka zaváděla ho k tvarům a výrazům, které i na současného čtenáře jistě působily dojmem groteskním. »Za májového jitra,« začíná Pohořelý sladce, »když celá ještě ve jarní rose plynula krajina, . . . hnala krásná pastuška stádo po lučinách své kokořinských.« Zamilovaná dívka Síliva »plakala slze lásky upřímné co bohaté hrášky, studenou ruku nebohé kněžny hodnověrně k srdci tlukoucímu tisknouc, jako by s to na jazyku již hrozící smrt odehnati byla«. Hrabě zavolal k sobě Bedřicha »a tázaje se ho, anliž Jaronku zná, dal mu k zrozumění, jak nectně na ní jednal«. Když pak sluhové odváželi mrtvolu Sabininu, potkali v lese neznámého cizince, který »nejdivočejšími povahy zoufanlivosti na rakev se vrhna, černé sukno i poklop mocí neslýchanou odvleknul« a potom »vyšvihnuv jednomu pochodeň z ruky padil a durazil naň tak, že muži nuceni rakev spěšně uzavřivše a do koňů peruce, ouprkem ujížděli«.

Týmž groteskním dojmem by působil na dnešního čtenáře, který nezapomněl docela jazyka otců svých a nedbal by naší výstrahy, i tento překlad šesti povídek, který v pěkné zevní úpravě a s uměleckou modernistickou výzdobou Vlastislava Hofmana podává českým čtenářům Bohuslav Reynek. Exotický ráz a patrně i sloh

povídek Edschmidových pudil nepochybně i našeho překladatele usilovati o sloh, který by se přimykal k obsahu i formě originálu, ale chatrná znalost vlastního jazyka a snad i nevalná zběhlost v jazyce originálu, z něhož překládal, zaplavila jeho překlad množstvím chyb, podivnůstek, lexikálních a skladebných bizarností, často až do nesrozumitelnosti.

Že se překladatel své mateřštině ještě zplna nedoučil, toho svědectvím jsou chyby, a to leckdy dosti elementární, při nichž jej lze přistihnouti přes tu chvíli. Píše sice s afektem *pánův*, *schodův*, *vírův* a pod. skoro na každé stránce, ale při tom se nerozpakuje užívati tvarů jako: nezůstavujte (!) u mne *penízů* (47 m. nenechávejte u mne peněz), *uzle* (14 m. uzly), *tratě* (93 m. trati), *pěstě* (95 m. pěsti), *ke dveřům* (26 m. ke dveřím), přání *strýcově* vyhověl (20 m. strýcovu), v *tomže* prostoru (13 m. v témž), na *svojí* pohovce (106 m. na své) a pod. Jak liší tvary *jej* a *ho*, není vždy zcela jasné; na str. 84 čteme, že Luisu Quijadovi přinesl sluha list od ní. »Donesl si *ho* do jizby (to by mohl býti genitiv, neboť v takových případech si v něm překladatel libuje), četl *jej* (to je akus.). Opět *ho* četl.« (Svatovšetečná otázka: je-li toto akusativ, proč bylo před tím jej?, je-li to genitiv, proč byl před tím akusativ?) Že překladatel píše *jich* vůdce (24), *jich* bytosti (81), *jich* chřípěmi (83 a j. m. jejich), není u něho konec konců nic tak tuze divného ani zvláštního; podivnější však najisto je, že si vytvořil místo obyčejného tvaru *jejíž* kratší, nesklonný tvar *jíž* a píše na př. »kobylu, *jíž* ohon bičoval zemi« (24) anebo »do světlé jizby, v *jíž* středu stálo lože« (70). Sloveso *pnouti* má v jeho překladě formy dosti rozmanité: *sepnuté* ruce u každého *vzpiala* v díkůčinění (28), jeho hlava, na šíji *zapiata* do svěráku (30), prostřed věže vyhřez výrůstek, beztvárně *vypnutý*, jako pupek (34), rychlé *napjetí* (42) a zase z *napietí* (108), ne však *napětí*. Jinde se mluví o cídění *zanešeného* stroje (14 m. zaneseného), o *míseném* víně (26 m. o míšeném), o středu, kol něhož město s *svítěním* by se otáčelo (62 m. svícením, kdyby se tak vůbec mohlo mluviti). Po andalůzsku (100) divoké bývají někdy přechodníky; tak Joaquin Pelayo *vejda* políbil jí ruku (45 m. vešed) a jich vůdce *nehlesna* tančil kol něho baživými skoky (24 m. nehlesnuv). Místo z jitra se píše s jitra (36), místo *drahocenný* foneticky *drahocený* (21), místo *potom* přiléhavěji k originálu *na to* (29, 82) atd.

Jako všichni velcí překladatelé, ani náš překladatel nepřestává na zásobě zděděných forem (třebas chybných), nýbrž si ze starých základů vytvořuje slova nová (třebas chybná). Tak jeho hrdina

jel tři dni v *buvolím voze* (16, kterýžto vůz nebyl pro buvoly, nýbrž byl od buvolů tažen), koupil si od niggera *olejovitou če*pici (15, t. j. olejem promaštěnou) a *zkrácenou* cestou běžel do mů (12); kdo ji pro něj zkrátil, v knize se nepraví — možná, že běžel prostě kratší cestou. Tanečnice *Fifi* působila svým jménem autorovi jazyka dbalému potíže; dbal o to, že v jistých pří padech je třeba utvořiti z jejího jména přivlastňovací přídavné jméno, a protože se mu ve tvaru *Fifin* nejevilo toto krásné jméno dost zřetelným, utvořil si tvar *Fifinin* (Fifinino podzimní dobrodružství 55), který pak ještě dále rozšířil ve *Fifininin* (Fifininin tanec 56). Jsa obeznámen s nejmodernějšími sklony dnešního beletristického slohu, nezapomínal ani na hojné tvoření sloves na -ěti a na slovesné složeniny s předponami z-, o-; vypravuje, jak toto město (Milwaukee) již se mu *zprotivělo* (15 m. zprotivilo), jak se *dnělo* (37 m. dnilo), jak ji *rozbolavěl* nestrozší(?) bolestí (66 m. rozbolavil), jak se druhové Jup Scottensovi *zbolavějí* a zpotí prací na mraze (110), jak Raoul *znenáviděl* barona (17) a pak zase *znenáviděl* krásnou Helen (19 a pod. 98), jak Fifi ostavila druhého (nápadníka) jako *omilostněnou* (?) domovinu (66), ačkoli byli již hluboko v sebe *zavikli* (61). Zbrusu nové iterativum vytvořil překladatel ve větě »starý *ohlašel* začátek představení, zotevíral(?) záclony (61). Na vrub vlivu nejnovější české prósy jest asi přičísti také sloveso *udiviti*, a to v tvaru činném i zvratném: tato slova sama ho *neudivila* (11), když Jehan večer se převlékal, *udivil se* (32, ale zůstal živ a zdráv, ne jako ti ubožáci, kteří se ukuckali, ušňupali, utancovali atd.). Snad bude čtenáře také zajímati, že se v knize vyskytují dva druhy ottomanu, jedny mužské, snad pánské (celý den proseděl Jehan opět na *svém* ottomaně 35), a druhé ženské, snad dámské (seděl na ***úzké*** **ottomaně 32**).

Je pochopitelno, že spisovatel, který se nezná dobře ve svém jazyce, dosahuje opačných výsledků i tam, kde na sebe navléká korektnost a sahá k formám pěstovaným jen ve skleníku řeči čistě spisovné. Sem náleží na př. záliba překladatelova v genitivech i tam, kde se jich živý jazyk už dávno vzdal anebo kde jich ani nikdy nebývalo. Píše tedy nejen na př. hledal *hodinek* (59), muž donesl *zpráv* (77), *podržel rukv* (93), Fifi *pozdvihla no hou* (61, výkon i pro tanečnici dost obtížný), *pozdvihl ramen* (80, po česku pokrčil rameny), ale také: zjednati *většího nadšení* (14), ať si dává s hůry skvtati(!) *nezasloužených sentimentův* (19), neví, *čeho* vlastně chce (19), *čeho* chcete s Las Casasem (80 a j., či snad je překladatel z kraje, kde se ptají čeho? m. co?).

že *této zeliny* není s to jísti (28), nerozpomínal jsem se již *matky Antoineovy* (50), ani *oka* netkvělo za okny (34) a pod. Zajímavý způsob genitivu se mu povedl ve větě »svahem pomalu se cosi kotálelo po čtyřech(!), povstalo *bílých a dlouhých vlasů*, stanulo s uctivostí váhajíc« (23), z níž po delším nebo kratším uvažování vyrozumíme, že to cosi po čtyřech se kotálející mělo bílé a dlouhé vlasy a že tu jde o zvláštní případ t. zv. genitivu jakostného. V nemenší oblibě než genitiv má překladatel jmenné tvary přídavného jména, s nímž i jinak zachází velmi virtuosně: oči *veliky*, *kulaty* a *vyvaleny* se kroutily (30), jeho tvář byla *sněda*, jeho vlasy *černy* (32), *zeleny* byly jeho střevíce (35), *těžky*(!) klečely osmery věže na šíji valův (37), zámecká okna vyrážela(!) ještě nějakou chvíli nad pohasínajícími čtverhrany domů, *slavnostna*, *tvrda* a *stara* (56), nad nimiž *koso* a *chladno* se rozrostlo hluboce tmavé, hvězdami proděravělé(!), jesenní nebe (56), oči, které *maličky* a *zbaběly* toto všecko zas popíraly a *úzkostny* stékaly, jako s olejovité plochy krůpěje vodní, po nashromážděném diváctvu (56), stanul jako *donucen opřen* o sloup, údiv a nechápající *zázračno* rozsypáno po tváři málo chytré, jako poukázán(?) a zařeknut v tento postoj (65), *povýšeně úsměvna* se naň podívala (80), odešel, paže *svisly* (83), kterak *čist* zněl (roh) mezi stožáry (100 a č.). Ale překladatel nejen nezná tvaroslovných hranic jmenného tvaru příd. jména, ale není si vědom, jak již z uvedených příkladů viděti, ani skladebných podmínek jeho užívání, mate si funkce přídavného jména doplňkového s funkcemi příslovcí (roh zněl *čist* m. čistě, neboť čistý byl pouze zvuk) a zavádí je snad vlivem svého originálu i tam, kde by žádný Čech doplňkového příd. jména ani neužil. Je zhola nečeské psáti o stole, jenž *kulatý* stál prostřed (26); člověk může státi smuten, rozkročen, vzpřímen, neboť tu vyjadřujeme skutečně různé obměny a formy postoje, ale nikdo nemůže státi malý nebo velký, krátký nebo dlouhý, neboť tu nejde o stav a jeho modifikaci, nýbrž o dvě vlastnosti zcela samostatné.

Tytéž důvody, které vedly překladatele k přestřelování v domnělé správnosti, naháněly mu zbytečné strachy před způsoby mluvení, v nichž se sice někdy chybuje, které však v daných případech jsou zcela bezvadné. Protože někde četl, že se zájmena »to« užívá u nás leckdy nesprávně napodobením formálního podmětu německých vět neosobných, vyhýbá se zájmenu »to« jako podmětu s plachou úzkostlivostí a osnuje věty v češtině neslýchané. Na př.: Stromoví bylo ohnuto a znělo a zpívalo. *Byla píseň*, jež bolela (32 m. byla to píseň). Náměstí mělo dvé vý-

chodů. Jehan se bral k jednomu. *Byla brána* ve věži (34). Zde ležel ještě muž. *Byla táž tvář* toho, jenž se usmíval (53). Luis Quijada vstoupil na galeru. *Byltě on* (101). Tleskl si do stehen, že *uhodilo* jako výstřel z ručnice a *odrazilo* se od zdi (45, pod. 41, 43 a j.).

Někdy se zdá dokonce, jako by snaha vyjadřovati se lépe, než se mluví obyčejně, zaváděla překladatele k vědomým odchylkám od dnešní řeči, k výrazům a obratům, které z jazyka vymizely, kterých se tím způsobem ani neužívalo, anebo kterých nikdy ani v jazyce nebylo. Sem náleží jeho zvláštní záliba v zájmeně *an*, která dodává leckde jeho slohu obstarožního rázu let dvacátých a třicátých: klesati nemohl, *an* neměl nijakých očekávání (14), strhla jej, *an* mluvil o Evropě a ona proti ní postavila Washington (18), (děla) s chladností, jež sotva označovala vztek, *ano* její nepřiblížitelnosti(!) toto se přihodilo: že baron v noci na ni útočil (19); prodrali se proudem a *ana* tvář se mu vyjasnila, František ukázal na Fifi a řekl (57 a č.). Podobnou oživenou mumií jest i spojka *kdyžtě*, které překladatel užívá také po svém, třebas i odchylně od jiných jejích milovníků; píšeť nejen, že Juanu tísnila nepřítomnost milence, »*kdyžtě* byla sama samotinká« (85), ale také: »*kdyžtě* jedli, stalo se cos podivného« (28).

Ještě větší podivnůstkou, která se opravdu již blíží groteskností, jest stanoviště překladatelovo k vokalisaci předložek. Píše-li *sstupovaly* (9), *nadšel* den (18), *odšel* (85, 106), *v* vánek (61), *v* večeru (65), *v* výsledcích (81), *k* kormidlu (87) a pod., mohlo by se snad zdáti, že se odchyluje vědomě od dnešní prakse a obnovuje stav kdysi bývalý; ale spousta dalších případů vyvede nás rázem z bludu o jeho učené rekonstrukci a přesvědčí nás o tom, že nemá o vokalisaci předložek ani ponětí, ba že snad je zásadním nepřítelem vokalisace vůbec. Čtemeť také *v* dnech (9), *vdrala* (18, 49), mezka *odhnal* (16), *rozchvívaly* (57), *v* dvou (70), gesta *zmdlela* (61), *v* snu (75), *nad* všecko (82), *v* tmu (89), *v* rtech (99), *rozdni se* (107) a dokonce i *nerozstlanou* (37), *sžral* (75, 78), *sřazeny* (46, ó nepřátelé kakofonií!), *zšlehán* (63), *ssněrovala* (79), *szelenaly* (83) a pod.; jenom v jednom případě nemohl povoliti své nechuti k vokalisovaným předložkám, a to v tvaru *sessál* (89): tři s na jedné hromádce, to se snad zdálo i jemu příliš mnoho.

Ale milý náš překladatel je originální i v užívání předložek, i tu jeho neznalost jazyka, stupňovaná touhou po apartnosti výrazu, přináší své hojné, byť divoké plody. »*Po* kterési poledne (píš-

14) jich propůjčil (t. j. svých rukou) na cídění stroje« a jinde (60) »nesmyslné měsíce vystupovaly *po nocech*« (t. j. noc co noc). Stejně při předložce *o*: později se sjeli, uvázali koně *o* koly a pokývli mu (17, k čemuž třeba na vysvětlenou podotknouti, že pokývli mu neznamená zde »přisvědčili mu«, nýbrž »pozdravili ho kývnutím hlavy«); »mohu tě dát uvázati«, hrozila Mekkije, vvanuvši (90) do vězení, »*o* nohu velbloudí kobyly« (91). Bylo již sice v N. Řeči vyloženo, že nelze koně uvázati *o* sloup, leda bychom z něho chtěli udělati zavináče, ale nesmysl má vždycky více čáky na úspěch než prostá pravda; a když už překladatel vůbec obrací jazyk na ruby, postaral se i zde o rub: poněvadž pro jeho hrdinu byl v mezipalubí »pach příliš rozhodný«, »ovázal si mokrý šat *na* nos« (13). Význam předložky »dle«, které se až dosud užívalo, byť nesprávně, ve významu srovnávacím (dle zákona), rozšířil překladatel o význam místní nikdy nebývalý: zuřivě se ženeme *dle* Rýna (10), hlava *dle* hlavy (24, hlava na hlavě), lavice se vinuly *dle* stěn (26), ležela natažena *dle* dveří (36), tápal *dle* stěn (89) a pod. Nový odstín získala také předložka *u*: mužové »vešli, odhrnuvše koberec, *u* Lydie, dámy bez lůna« (57). Jak se mohla Beautrice »uložiti tupě přes práh« zavřených dveří (36), nespadá již v úkoly mluvnické, nýbrž v obor nauk spiritistických.

A překladatel »*posléze*« (93, 108) by ani nebyl překladatelem, aby nehledal nových sensací také na poli slovosledu. I tu křísí staré hodnoty (věda či nevěda) a píše se 17. stol.: ale zdálo *mu se* (21 m. zdálo se mu), vzdor, jenž (zdálo *jí se*), pocházel z nesrozumění (82, t. j. z nedorozumění), uzdá-li *mi se* (91), smrt *mu se* jevila nevalnou jen hrou (94 a často). Že o postavení nepřízvučných slov ve větě jen toto právě mu utkvělo, je opravdu s podivem. Ale také přízvučná slova promíchává způsobem sobě vlastním, ovšem beze všeho bezděčného archaisování. Příkladům, jako »z dokořán otevřených ventilů« (9), »s strach vzbuzujícím úporným jemnosti« (58), »z hvězdami ověšené noci« (104), bychom se ani tuze nedivili; jsou dnes skoro příliš všední a překladatel dbal asi příliš svědomitě originálu, aby tu dělal ústupky své mateřštině. Ale jsou tu zase i případy divočejší: bral se klenbami a chodbami a stanul v jizbě, z nenadání, s jasně žlutými dlaždicemi (88, dostala ta jizba z nenadání jasně žluté dlaždice?); ale mátil ji a v tom jeho prstové pojali veškeru spanilost jejího těla a v citu ji uchovali, nazpět do jizby (91, nevznikla tato mosaika tím, že si překladatel něm. indem vyložil »a v tom«?); Las Casas se plížil jako den jasným nádvořím

(89); vyrazil jediný, nejděsnější věci z všech prsou odpoutávající výkřik po galéře. Bylo příliš. (101). A last not least: Pomněte Indiána, jenž bůvola(!), na jehož hřbetě přišněrován byl vyhnán, trapičsky oslepil (108).

Je na bíle dni, že spisovatel, tak smělé přemety provádějící na bujném oři mluvy naši, ještě širší pole než v ohradě forem našel na širých pláních českého slovníku. Tu teprve se jeho umění tvůrčí i spisovatelské mohlo rozvinouti v plné míře svých možností i nemožností. Není možno snésti do tohoto referátu vše, co by bylo hodno zaznamenání, abychom tím nevyplnili tento sešit Naší Řeči i s obálkou. Ale dobrého tesaře pozná i z třísek. Tak čteme hned z kraje o chůzi strýcově, která byla *vědoma sebe a velice na venek* (12), o hrdinovi, který *jako tremolo spádil se* schodův (12), vlezl *do dráhy* a ujel (14) do Ameriky, kde byla mu zprvu ještě *potíž jazyka* (14). Stal se cow-boyem a seznámil se s dívkou, která objevila v jeho stádě *jasnou* kobylu (19); jednou mu ublížila, ale přes to *kterak*(!) jej těšila rána, již mu *prorazila* (19); bolest se zabodla do něho *v pojetí*, že jest mu *vyjíti nad Helen* a přemoci její lásku (22), (obával se) osidel, jež v sebe *stékajíce* by se opakovala *za vytržení do veliké výše i v znavenosti* (22); a rozjel se proti kusu nebes, nad nímž se *rozpučoval* obzor (22). Jehan Bodel, sire d' Arras, jel na žlutém mezku a z *opovržení* neměl zbroje (23). Jeho *pohled se rozhlížel*. Nic nebylo v *okrsku* jeho rukou (24). Mnich, jehož *úškleba* se pokryla tučnou důvěrností (25), (ukázal mu) koso do zdi vraženou(?) postel, na které byla *schoulena* dívka *v jižním postoji*, jež se nyní pozdvihla *v postoj urozený a zahanbený*, a *rozvila* dojemně velikou krásu (25). Vzal ji do *kalné krčmy* (26) a *pojal* svou dámu vedle sebe (26). Donesl jí párek sokolů, kteří právě byli *v horkosti* (28). Beatrice se modlila u tří oltářů a to bylo jako začátek *postoje* [illegible] věci *vysévajícího* (28); večer si zmyla tělo olejem, by *okřídlena a slavnostní* jej uvítala (31). Ale jemu *šírá přádeň* obtočila myšlenky (32). Přišlo naň *malomocí* (32) i odešel do lesa. Hvozd malomocných se střel před ním. Jako obočí — *jevilo mu se* (37). Jeho *nohy se ubíraly* v zelených střevících (39), jež *okapávaly* krví (39). — V jiné povídce čteme: Vyhlédnuv, *necitě* jsem *pojal*: vlajka již *nevála* (49); Mamtoni *dostala* veliké, oslnivé oči (52, jak k Ježíšku); *svlhl jsem se* po schodech (53); bylo *čeravo* (53); úzký proužek krve vyšel z úst. V obličeji byly *modřiny* (53). Několikrát si v knize muži *obouvají* rukavice (17, 57); [illegible] se v těch cizích krajích nosí na nohou. V cirku

z »Fifinina podzimního utrpení« vystupují tři cow-boyové, *z nichž celá prérie nevázaně* po půl týdne *by nebyla než řvoucím smíchem* (58), a dvě dívky, jedna plava a s *počinkem vyklenujících se* tvarův (58), jež v drsnost, *kommunost* pouličních valčíkův *vkolébávaly zachvívání* svého tance (58). Při pohledu na cow-boye děvečky *osykaly* a v chlapcích *se osvobozovaly dramatické perspektivy* (59). František pomalu se ubíral na představení. V tom *břitkým přízvukem vrťal* se do něho výkřik, *porvvem* jej otočil (62). Mexikán a Fakir se bili; Mexikán jal se jej *mědliti* nohama (63). Fifi milovala Františka i Mexikána; v jejích slovech *zažířila* jména obou (65). Potom v ní *vyrazil* odpor k Mexikánu a v *ekstatických pozevech* jej vychrlivši, opět upadla v *upokojenou* modlitbu (67). Cítila, jak ony *poryvy* štěstí, jímž v ni uzrálo odporování, protože se na ni obořilo jako kyj, pomalými *závany* opět v ni *vplývají* (67). (V povídce Jousouf statečný Las Casas dlel u lože krásné Juany.) Nikdy jsem ještě necítil vůně jejího těla, *bylo mu. Temnotně* a sladce mu to stáhlo mozek. Ona *pojala* jeho hlavu a *čečulky* jejích prstů se dotýkaly pod jeho bradou (74). On slovy polou *rozžranými* celováním říkal: Ne! (74). Ačkoli *lžička* větru nevanula (77), vydal se na stíhání škunarů Jousoufových, ale tma je *sžrala* (79). Po nemnoha minutách *prorazil kord* svému protivníku *pupkem* (83, jak tvrdý a břitký byl to asi pupek!) a krví postříkán setkal se Las Casas s Juanou a Luisem Quijadou, jenž se *o ni namáhal* (84). Pak spolíčkoval jednoho *hněvem* a *pokojný* se vrátil (89, obyčejní lidé políčkují rukou). *Vzpial ruku*, i s *paží vrhl jí* do vzduchu (90); i *vbil* s vzkřiknutím pěstí do jedné z tabulí (90). Mekkije viděla, jak jeho rty *žihravějí* (92). Podržela mu prstík před zornicí a *štuchla* mu do ní (92). Tedy prchl. *Posléze: Svrh se* s koně (93, t. j. seskočil, aby čtenář nemyslil, že se zvrhl), *naslouchal do sebe* a nalez(?) *jako pizzicato v pokoji* nejvyššího svého *vzdmutí* myšlenku na Juanu a vytrhl ji (95). Pak *odřval* na mladíka (95), že by raději býval ostouzen s babami majícími visuté cecy (96). Když Juana dostala zprávu o jeho smrti, zavrávorala, ale potom *nezměrným vzmachem* opět se *zajala sama v sebe* (102). V poslední povídce Jup Scottens — *měl* dvacet pět let (104) — vzpomínal za noci, kdy štěkala liška *hrotitě* a s dlouhým vyzniváním (104), jak v klubu byli lidé podobní *jako on* (105) a jak nižádný *jiného* nevěděl, nežli že se prokoušou a byť i poslední *zub si pálil k ďasu* (105). Seznámil se s miss Laurou, *krapet* se zakoktal a šťoural *žihravým* dřívkem (105). Vsadil se, že pojede rychlíkem jako slepý pasažér a někteří se pokusili *přibíti jej*

na jeho tvrzeni (105). Ale přišlo mu *vyjiti* (108). Skočil na rychlík, když *nabíral* své počáteční rychlosti (106) a sedě na náraznících *bakoval o sto šest* (107), atd.

Tímto klasobraním počet originálních výrazů a obratů překladatelových daleko ještě není vyčerpán a bylo by třeba někde opisovati celé sloupce, abychom svéráznosti překladu nezůstali nic dlužni. Mnohou z těchto zvláštností lze přičísti zajisté na vrub originálu, s nímž asi překladatel těžce zápasil a jemuž nerozuměl. Zdá se, že ho přes tu chvíli přistihujeme, jak listuje v nějakém německém slovníku a neznaje ani dobře česky ani pořádně německy, vybírá si výraz nejnevhodnější. Svědčí tomu nejen zjevné, přímo školácké germanismy (na př. na výběžku *zdrzovala* se M. se skříženýma pažema 50 m. stála; čichal hvozdíky sadu kartagenského. Narcisy, *přišlo mu*, též při tom byly 96; v postranní ulici *mu přišlo:* zaklepal ještě na kterási vrata 27, vlak, jemuž úklad *platil* 109 a jiné již dříve uvedené), ale i zřejmá nedorozumění. Na př.: Když dívka »štuchla« Las Casase do oka, nevylákala odrazu. Ponura plula *hvězda* po bělmu (92; tato hvězda není asi nic jiného než to, čemu Němec říká Augen*stern* a my zřitelnice, panenka); když mučili malomocného kapkami vroucího oleje, tu »nad ním visela trubka, již muž *ošetřoval* (30, t. j. měl na starosti). Něm. ruhig překládá zpravidla slovy pokojný, pokojně m. klidný, klidně; m. *stálý* tábor překládá *ustavičný*, m. *pourá* krčma *kalná*, m. *světlá* kobyla *jasná* atd. Nesrovnávali jsme překladu s jeho originálem, ale že mu překladatel nerozuměl, jest viděti z přečetných míst, která jsou v českém znění načisto nesrozumitelná a která překladatel patrně překládal lopotně slovo za slovem, sám jejich smyslu často ani nechápaje. »Když v autu zuřivě se ženeme dle Rýna, tehdy nesedím, nohy přimknuty, daleko u předu, otáčeje kolo v dvojici rukou, a časem usazuje škrabavý lomoz vyrušeného rozptylovače nad kladivové nárazy motoru, nesedím, hnědě, nos jako akcent na tváři gumou maskované, světle hnědými koženými rukavicemi na přístroji — , ale mnohem spíše kdesi jsem nad tím, ve výši, letě (ale nikterak jako v aeru: božsky a přece spoután!), nýbrž z prostřed velikého pokoje mohutně patře dolů a kochaje se pocitem v nárazech jako soustv: Bílá síť silnic, jasná, bílá, tetelivá prachem, to že jest ukojení, krdá věc — jasné hadice všecky že vedou v nějaké blaženství (10). Anebo: »Pomyslil si, že v skvělém paradoksu pozbytí pláště takřka učinil ekvivalentem positivnímu nově nabarvené psychy« (13). Anebo: »Uvnitř Turek pohřížen v dívání, marques nenalezl okamžiku, by nezašramotiv se odpial od stráže« (90) atd. atd. To není napodobení

impresionistické manýry tečkovací a třepetavé, o něž se pro dosažení podobné vibrace pokoušejí v próse někteří novodobí spisovatelé a jež bychom snad našli i v originále tohoto překladu; to, co překladatel ve svých zmatených periodách z toho po česku zosnoval, je prostě vír smetí a prachu, který brání viděti to, co bychom chtěli a měli viděti, a při tom štípe do očí a odporně skřípe v zubech.

Končíme. Nepřejeme překladateli, třebas takto paskudil náš a snad i svůj mateřský jazyk, nic zlého: ani aby ho za to Mexikán změdlil nohama, ani aby ho sžrali Jousoufovi lvi, ani aby mu Las Casas prorazil kord pupkem; jen toho bychom si přáli, aby »znenáviděl« po tomto nevděčném referátě tu nepodajnou češtinu a zkusil napsati také takhle jednou něco pro radost Němcům jazykem německým, v němž se patrně zná stejně dobře jako v češtině. Snad by sklidil lepší vděk. Našich čtenářů pak prosíme za prominutí, že jsme věnovali této knížce tolik místa; ale snad není na škodu poznati, co všechno snese sto deset stránek na křídovém papíře s expresionistickou výzdobou a co všecko musí vytrpěti český jazyk na Prokrustově loži takového překladatele. Kdyby byla tato knížka vyšla skutečně léta Páně, snad by jí bylo lze odpustiti, ale roku 1920 je to vskutku případ skoro pathologický. E.

PŘÍSPĚVEK K VÁLEČNÉMU SLOVNÍKU.

Slova a rčení vojenské mluvy, tuto ze vzpomínek zachycená, poznal jsem hlavně u býv. pl. pražských střelců v Solnohradě a v poli v létech 1914-15 a 1917-8. Z příspěvků již uveřejněných uvádím ty, o kterých soudím jinak nebo snad vím něco určitějšího. Vystříhal jsem se slov, která ve vojenské mluvě žila již za míru, byť i teprve za války zdomácněla; ačkoli snad i některá slova, která sám uvádím, vyskytovala se již dříve, aniž o tom víme. Zde je třeba kontroly všech, kdo se o to zajímají.

a n e b o t a k y: projev silné pochybnosti. »Máme bejt přeložený do Prahy«. — »Anebo taky do Prahy!« pochybuje někdo. Jeden čas byla takřka manie takto mluviti. »X. Y. prej pojede o příští marš do pole.« — »Anebo taky do pole!«

a n t i f r o n t i n: býti očkován antifrontinem — nedati se vystrnaditi do pole.

b í l i t i: slovo to žilo už v roce patnáctém. Nabylo-li významu »krásti«, nevím; ale původně se ho užívalo ve významu podobném jako rčení »vyházeti, rozházeti hospodu«, vykliditi, udělati pořádek, ale »frajersky«. Tak na př. r. 1915 v dubnu před odjezdem do pole byli hoši

»bílit«; facit: neplechy v kterési nechvalné ulici solnohradské, kde zaplavili jeden vykřičený dům vodou z vodovodu, dále rozbité ploty, vyházené židle ap. Pokud bylo pozorovati, tanula při pojmu tohoto »bílení« na mysli představa o vyklizování bytu, když se maluje nebo bílí (což je prostému vojáku, zvláště venkovanovi, obvyklejší). Odtud nabylo slovo »bíliti« významu »rozházeti hospodu« (»poď, rozházíme to« — »vybílíme to«), pak i rváti se, drancovati a snad i krásti. Naopak zeslabil se jeho význam na pouhé »jíti si hlučně popíti«. Ptá se kdosi: »Kam dete, hoši?« »Bílit,« t. j. do hospody. Ovšem »poďme to tam vybílit« znělo hrozivěji.

blboun: tato přezdívka voj. knedlíku je dávno známa.

březňák: rekrut, který nastoupil do služby v březnu 1918.

buřt: býti dobrý do buřtu — nestáti za nic. Jdou vojáci, potkají děvče (Němku); prvý nahlas: »'y si dobrá!« Druhý: »Ale takle do buřtů!«

bylina otravná (z mluvy důstojnické): tabák špatné jakosti, pak i tabák vůbec; smotek byliny otravné — cigareta (obyč. kroucená a nechutná).

čoud: dej mi čouda, šluka, taha, bafa — dej mi zakouřit ze své cigarety, fajfky.

dělanyko, cpanyko: ručně vyrobená cigareta (»dělaný«, s koncovkou ze jmen jako trabuko, britaniko).

domovina: útulek pro vojáky (Soldatenheim, až r. 1918).

drn: užívalo se této přezdívky už před válkou v žargonu studentském; překládalo se i do latiny »caespes«.

dýchati: »honit plicní befunt« (nebo i skutečně býti churav). »Na co se ulejvá?« »Dejchá!« Původ: lékařské vyšetřování plic s povelem: »vodevř hubu a dejchej!«

ekrasitka: cigareta nevyslovitelné jakosti a obyč. tvrdá, takže ji nebylo možno rozdýmati. »A', voni maj ňákou ekrasitku!« Název je buď ironický nebo má původ v nepříjemných pocitech již po jediném »čoudu« z »ekrasitky« v hrdle.

flákat se — ulejvat se; flákač — ulejvák, ale takový, který (ať skutečně či domněle) nedělá vůbec nic.

flaksa, flaška, viz rána.

frčky: hvězdičky, distinkce; »uříznout frčky« — degradovati.

frajeřina: vlažné vykonávání služby, přestupky proti kázni, zejména ve výstroji (na př. chodil-li »moník« v plášti »přihoupnutém« po důstojnicku, nosil-li »extra« hvězdičky a pod.). Slovo velmi oblíbené a širokého rozsahu.

honit befunt: uměle získávati lékařský nález; viz i sup.

houpati: pochybuji o associaci s mořem, o níž mluví dr. Langer (N. Ř. IV, 123). To slovo má svůj původ patrně v žargonu velko-

městském; znám je už ze studentských dob. Ale vojna je rozšířila ve významu »podávati si někoho«. Působila tu asi představa ukolébávajícího houpání, jakož se zhusta užívalo toho slova ve významu »uspávati, konejšiti« (o zprávách rak. gen. štábu: »Ty nás houpaj, co?« »Nehoupej mě« = »nelej mě«, nestřílej si ze mne!). Houpati se: býti zařaděn do pochodové setniny (»tak sem se tam shoupnul«), pak i »smočiti si«, účastniti se.

kadet: voják, který »honil frajeřinu«, parádil se nebo také takový, který vše při cvičení kazil.

kroutiti: 1. odbývati si trest (»v neděli si to vodkroutěj!«), známo už dříve; 2. překročiti »přesčas«, dovolenou, jako: »táhnout to«.

lajtnantky: cigarety t. zv. uherky.

lať (srv. Langer 123) znamenalo u nás pušku. Nastoupil-li rekrut k praporu, řeklo se mu: »Máš lať!« Načež on: »Ať!«

libočudka: nelibě páchnoucí cigareta; i cigareta vůbec.

libový: ironicky ve rčení »libový frajer« (»co tu chtěj, voni libovej frajírku?«).

lísteček růžový: Feldpostkarte (z r. 1914—1915).

mařka říkali místo marška, marš, pochodová setnina. »Už sem v mařce, v marš; zejtra de marška; svez' sem se s devátou marš.«

mišunk: slovo velmi oblíbené, z něm. Mischung, míchanice; 1. nepořádek (»co je to tam za mišunk?«, »to ti byl mišunk« o pračce v hospodě); hlučné dělání pořádku (»je tu starej, to bude zas mišunk!«).

motýlek: aeroplan. U 3. pěší divise na italské frontě říkali tak už roku 1917 jednomu druhu italských výzvědných letadel.

nadrnit se (srv. drn): opíti se; nadrněnej, opilý.

naheftit to: »nahonit befunt«. Někdo by rád vyvázl z maršky: »Já to musím ňák naheftit« — myslí na »lití« do špitálu.

nahnout frajeřinu, vojnu (srv. Langer 123), pod. jako »zaříznout frajeřinu« = ukončiti frajeřinu, potrestati. Rčení »nahnout« bylo snad oblíbenější. »Já jim tu frajeřinu nahnu, že na to budou do smrti pamatovat!«

nalejt se, nařvat se dát: o aktivování záložních důstojníků (»ty si se dal nalejt?« »Von se dal nařvat.«).

na(v)obědvanej: 1. nafouklý, nadutý, 2. nakvašený, »namíchaný«; také »navečeřenej«.

ocas, ohon: queue kolony na pochodu (»jít na vocasu kumpanie«; »dou na vohon!«; »vocasní šarže«).

pěkný: »jedna pěkná (běhná) domů«, výhodné zranění v poli.

plecháč, půllitr, tuplák: šrapnely, zejména velkého kalibru; vlastně o jejich plášti, patroně.

plešatec: kdo se léčí v sanatoriu na Pleši.

pokojník: Zimmerarrest; říkalo se tu a tam mezi důstojníky podle »kasárníka«.

prezent: od významu »muž konající službu vojenskou« přešlo se k významu »rekrut, mladý voják«, a to obyčejně takový, který vše kazil. »Voni prezentel« znamenalo nadávku podobnou jako »ucho«. Připletla se tuším do toho i představa »prezentu« = dar, takže: »dostali jsme to prezenta« (na př. nováčka nebo představeného) znamená: »pěkné nadělení!«

profesor: voják, zejm. »jednoročák«, který všechno kazí. »Á, zas pan profesor!« »Voni jeden profesore, udělaj pořádnej fertig, jó?!«

prohrát to: oblíbené rčení, bylo-li něco zkaženo při cvičení (zvl. o inspekci) nebo byl-li někdo v něčem odmítnut, provedl-li něco nepříslušného a pod. Na př. plukovník »zjezdil« na »place« kadeta; i mluvilo se, že X. Y. »to dnes prohrál«. Někdo byl »herštelován«, že má »lajtnantské« hvězdičky; i řekl mu »félák« u raportu: »Voni to zas prohráli!« Nebo přijel-li někdo opožděně z dovolené: »No, voni to prohráli!«

předpolí: Vorfeld před zákopy.

přehoupnout: předělati, zvl. přešíti; »dát si přehoupnout mantl« nebo »komisšúhy«. Pod. i **přešoupnout**.

rána, míti ránu: znám už také z pražského žargonu před válkou, ale za války se toto rčení velmi rozšířilo. Říkalo se také »mít hýbu, šupu«, ale častěji »flaksu« i »flašku«. »No ty máš flaksu« = ty vypadáš pěkně!

rek: zkratka rekonvalescentního oddílu (Rek. Abteilung); odtud se říkalo: »voni pudou do reku«, »sloužím v reku«, »flákat se u reku«.

rum: šturm, útok, protože vojáci dostávali před útokem pro rozjaření rum; také rum = nadšení.

správný: znám už ze studentského žargonu před válkou.

sup: 1. zkratka superarbitrace; odtud: »jít k supu«, »honit sup(a)« = připravovati se, obyčejně uměle, na superarbitraci; »vyhrát sup« a pod.; 2. zkr. superarbitračního oddílu (Sup. Abteilung); odtud: »flákat se u supu«.

šafránka: cigareta vyrobená s přimíšením šafránu, aby byly podrážděny plíce.

špekoun (srv. N. Ř. IV, 88): pochybuji, že by pocházelo z Barbussa; nemýlím-li se, slyšel jsem tuto přezdívku kuchařů již dříve, než »Oheň« vyšel.

šrapas (srv. tamtéž): u nás se říkalo častěji šrapák.

švencíř (srv. tamt.): pochází ze studentského žargonu; říkalo se už před válkou »švencovat« = choditi za školu.

tágo: puška.

táhnout to: pobýti »přesčas« nebo na dovolené déle než povoleno. »Ten už to táhne tři dny« = o tři dny překročil dovolenou. »Voni to včera zas natáhli« = přišel jste v noci do kasáren pozdě. Srv. také: »čoveče, já už to táhnu tejden« = flámuji a nespím. [Natáhnout to se říkalo již před válkou.]

tachynýra: ulejvák.

tangocuk: vybraná četa 1. znamenitá (r. 1914 v Praze), 2. mizerná. Říkalo se tak zejm. také četě »marodů«, kteří nebyli uznáni při prohlídce lékařem a byvše zahnáni na cvičiště, společně cvičili, nebo o poškozencích, nemocných, rekonvalescentech, kteří konali jen lehké cviky a bez pušek uzavírali kolony na cestě ke cvičišti i z cvičiště.

trata (srv. N. Ř. IV, 88): u nás se říkalo vždy tata: »ať sou tu na to tata!«

trojčit: »honit befunt« předstíranou poruchou duševní.

truhla; jedna pěkná truhla, populární vysvětlení zkratky lékařské I. P. T. (init. tuberculosae pulm., začátek souchotin), psané na »kopcetl« ve »špitlíku«. »Jakej ty máš befunt?« »Jednu pěknou (běhnou) truhlu.« Zvl. mezi »jednoročáky«.

übt: povel při prostných, stále dále až do »halt!«. Odtud se užívalo toho povelu jako adverbia. »Von je vožralej übt.« »Čoveče, ty übt spíš.«

ulíti něco: tajně schovati a vzíti. »Já sem dnes ulil při fasunku jeden mantl.« »Pane fíra, ulejou mi tam ňáký boty!« Když jsem to slýchal, míval jsem představu, jak někdo poslán jsa pro pivo ulije, odlije si v úkrytu pro sebe. Myslím, že z této vazby přechodné ulíti něco (= schovati něco) lze pak vyložiti užití zvratné: ulíti se = schovati se a tedy i vše, co s »ulejváním« souvisí. Říkalo se také »vodlít se«, na př. jel-li někdo do pole a vrátil se ještě z cesty: »já jsem se jim vodlil«. Ale »ulejvanda« znamenala příjemné (t. j. nedbalé) cvičení i zábavu. »Čoveče, že si se dnes hlásil marod: to ti byla dnes ulejvanda.« »Tak, hoši, žádnou ulejvandu!« »Ulejvat si z někoho« = »lejt někoho, nalejvat«, tropiti si blázny.

utahanina: nadávka, zejména pro toho, kdo si troufal něco proti staršímu vojákovi (»starej mazák«) nebo šarži. Bylo to i kamarádské oslovení: »Poď sem, ty utahanino, a tumáš bafal«

vézt se, svézt se: být zařaděn do »maršky«. »No tentokrát už se vezu!«

vožírka = »flákání se«; něco »vožrat« znamená odbýti něco, vykonati nedbale, jen na oko, »ulejvati se«.

vylíti, také »vylejt boty« = vyhoditi do pole.

vyváleti: nechati řízně cvičiti »nieder — auf«, obyčejně za trest. »Smradi, jak nebudete pořádně před starým cvičit, tak vás v tom saj-

rajte vyválím!« Pak znamenalo to vůbec ostré cvičení, zejména o rojnicích: »Sakra, ten nás dnes vyválel!«

zabodnout se: postaviti se, usaditi se někde 1. kam kdo náleží, 2. kde by se schoval. Často se říkalo i zapíchnout se. »Tak se tam někam zabodnou, zapíchnou,« volá šarže na vojáka, který se má postaviti někam do řady. »Zapíchnu se jim do špitálku a už mě nevyndaj!« »Koukaj, ať se někam zapíchnou, aby jich starej nezmerčil!« Hledali někoho při »vyrukování«, a on byl »zabodnutej v cimře«, nechtělo se mu ven.

zadělat vojnu: prohnati někoho (zvl. nedbalce) ve službě. »Já jim zadělám vojnu, voni flákači, frajere!« Podobnou metaforou kuchyňskou i zavařit vojnu (viz toto); vedle toho nahnout, zaříznout vojnu.

zapadnout: postavit se do řady, stát vyřízeně. »Tak zapadnou tam, zapadnou!«

zápolí, záfrontí: válečné pásmo, etapa.

zařezávat: dostaviti se, býti na svém místě. »Marod« nebyl uznán; šarže: »Tak si vemou tágo (břízu, lať) a ať už zařezávaj na place!« Šikovatel určil někoho k raportu: »Zejtra budou zařezávat na levým (křídle)!« Kdosi má jíti v pátek k »supu«: »Tak ať tu zařezávaj ve vosum před kanceláří!«

zaříznout to: podobné rčení jako nahnout vojnu a j., velmi oblíbené. »Abych jim to nezaříz, jó?!« (Také: »Abych jim to neuťal!«) »Já jim tu vojnu zaříznu!« »Abych jim tu frajeřinu nezaříz!« Tedy: rázně ukončiti nějakou nedbalost, okázalost a pod.

zavařit vojnu: rčení podobné, zatočiti s nedbalcem. »Já vám zavařím vojnu, že ste to jakživ nejedli (nežrali)!«

zelenina: nadávka pro rekruta (ein grüner Kerl). »Có, to povídáš mně, starýmu mazákovi, ty zelenino?«

žráti: zažiti. »To sem jakživ nežral« — to se mi ještě nestalo.

Veliké množství obratů mluvy vojenské tvoří slova silná nebo obscenní. Ze snahy po výraznosti nazývaly se věci a děje vojenského života jadrnými i neslušnými názvisky; a pro zjevy přirozených úkonů tělesných a zejména ovšem pro úkony pohlavní vytvořila se terminologie mravně velmi pováživá. Ale pokládati proto morální úroveň českého vojáka za nízkou tak prostě nelze. Mnoho dodala spodina společenská, mnoho se vyvinulo přirozeně, docela nevolky a bez nízkých citů v kasárenském a zákopovém životě, kdy člověk zhusta klesal na tvora primitivního i pod jeho úroveň. A konečně mnoho lze pochopiti z duševní nálady vojákovy: válka byla pro většinu všech sousto tvrdé, nezáživné, a mnohému bylo třeba silně si je okořeniti. Patřilo mezi znalosti dobrého vojáka mluviti sprostě, zejména na cvičišti, a leckoho učinila sprostým jen snaha státi se »starou vojnou«. Byli ovšem šarže a mnozí důstojníci, kteří užívali

tohoto koření vojenského nad nutnou míru, ale i zde bylo by nutno tázati se po příčinách psychologických. Často byla sprostota jediná cesta, jak působiti na vojáky. A ostatně, vtipné sprosťáctví neměl za zlé na vojně nikomu ani člověk nejcitlivější: byla to sůl života.*

Při této příležitosti přispívám také několika výrazy z válečné mluvy zázemní, které posud nebyly uvedeny, ač jsou celkem známy.

Čehona: z vtipného čtení verše rak. hymny »Čehona byl občan pilný«; slyšel jsem jako nadávku ve Vršovicích (červen 1920): »Čehona, utíkej a nesmrď!«

havran: železný dvacetihaléř.

káča, káče: zpodstatnělá zkratka Kč.

keťásek: velurový klobouk (r. 1919 podzim).

keťasky: cigarety, draze pod rukou koupené, zejm. egyptské.

mapař: člověk, sledující pilně na mapě, jak pokračuje válka.

nekolkovaní (legionáři): posměšek o domobrancích, vracejících se z Italie, kteří byli zajati až při shroucení rak. fronty. Odtud také zváni: za pět minut dvanáct.

ponorka: jako nadávku slyšel jsem v létě 1916 na pražské ulici od kluka: »ty jedna ponorkó!«

rámusenka: o toto slovo rozmnožil počet -enek »28. Říjen« 17. června 1920 v lokálce »U potravní daně«; míněny lístky pokutové za rušení nočního klidu. Tamtéž i »keťasenky« o pokutových lístcích pro keťasy, kteří přejíždějí potravní čáru, nedbajíce potravní prohlídky.

saranče neboli kobylka stěhovavá: polský žid.

»uhelné« prázdniny.

zařvati: slyšel jsem po prvé r. 1919 v proroctví o konci Rakouska: »Uviděj, že to jednou zařve« = shroutí se. [I tak se říkalo již před válkou, když něco vzalo za své, na př. nějaká nádoba nebo něco podobného.]

Ferd. Stiebitz.

HOVORNA.

COŽ (M. K. v P.). Vztažné věty, začínající se vztažnými zájmeny jenž, který, kdo, co a p. nebo vztažnými příslovci kde, kam, kdy, jak a p., připínají se zpravidla buď k určitému podstatnému jménu, anebo k osobnímu neb ukazovacímu zájmenu nebo k ukazovacímu příslovci věty řídící: muž, který . . ., já, jenž . . ., ten, který . . ., to, co(ž) . . ., tam,

* Autor nasbíral a uvádí několik ukázek i z tohoto oboru. Jsou to ovšem výrazy velmi »silné« a nevíme, jak bychom se tím klasobraním svému čtenářstvu zavděčili. Uschováváme proto zatím tyto ukázky jako vědecký materiál.

kde... a p. Připojení další věty vztažným zájmenem jest jen spojení formálně těsnější než spojení zájmenem ukazovacím, a věty vztažné se namnoze z takového spojení vyvíjely. Věta »znám jednu dívku, jež má dukáty,« jest smyslem rovnocenná s větou »znám jednu dívku, (a) ta má dukáty«; věta »byl pokrok, jemuž lidé věřili,« znamenala původně »byl pro*ok, jemu (= tomu) lidé věřili«. Není-li ve větě řídící podstatného jména ani zájmena, k němuž by se další věta mohla připojiti formou věty vztažné, pokračuje se v našem jazyce zpravidla větou samostatnou a spojení formálního s větou předešlou se dosahuje zájmenem nebo příslovcem ukazovacím. Na př. Lev z Rožmitálu vydal se přes Německo do Nizozemí atd. a ta cesta trvala dvě léta. Ale v některých jazycích, na př. v latině, vyvíjí se zvyk podle vzoru vět výše uvedených (znám jednu dívku a ta...) dosahovati i v takových větách těsnějšího spojení (umělejší stavby větné) tím, že se zájmeno ukazovací (a ta, ta) nahrazuje zájmenem vztažným. Tuto zvláštnost ve stavbě vět napodobují někdy i naši spisovatelé na latině vzdělaní anebo latinský sloh přímo napodobující a vznikají pak věty toho způsobu jako: Lev z Rožmitála vydal se na cestu přes Německo atd., kterážto cesta trvala atd. Je to způsob, který se vyvinul u nás vlivem latinským, a přirozený jazyk lidový takovýchto vztažných vět, pokud ke vztažným větám sahá, nikdy neužívá; z té příčiny i ve spisovném jazyce jest lépe dávati v takovýchto případech přednost spojení zájmenem ukazovacím (a ta, ta) před formou vztažnou. A podobný jest i případ, na nějž se dotazujete. Odkazuje-li věta následující na celý obsah věty předcházející a ne jen na určité podst. jméno nebo zájmeno, pokračujeme v češtině raději zájmenem ukazovacím. Píše-li na př. Herrmann »Ledvinka oslovoval starého sluhu »pane Alois«, což mu velice lichotilo«, je to smyslem totéž, co by prostý Čech vyjádřil slovy »a to mu velice lichotilo«, jenom skladebně umělejší. Důvod vyhýbati se takovýmto větám jest ještě závažnější tam, kde takové věty stávají i zcela samostatně, tedy na př. končí-li se vyhláška samostatnou větou: »o čemž tímto věděti dávám« m. prostého »a o tom, o tom«. — »Dáti věděti« nebo »dáti na vědění« (= na vědomost) jest však výraz správný a starý, doložený již ve 14. stol. (v Alexandreidě a j.).

KDYŽTĚ (F. Š.). O tomto slově jsme musili vykládati v I. ročn. tolikrát, že to mrzelo nás a jistotně i naše čtenáře; nebudeme o něm vykládati znovu dopodrobna. Jen tolik opakujeme, že -tě je správné jen, kde se rovná přivěšené částici -ť se slovesem je. Tak píše na př. Blahoslav (Gram. 169) »tmyť sou nám« (učí tam ovšem, že tmy je zbytečný latinismus, podle lat. tenebrae, m. tma), ale »tma-tě (= tmať je) nám«; věděl také na př., že se říká »ontě (= onť je) z mrtvých vstal«, ale »onť jest z mrtvých vstal«, »šeltě již«, ale »šelť jest«; tak

čteme na př. správně »živať jest duše tvá, že-tě (= žeť je) tobě zabránil Hospodin vylíti krve« 1. Sam. 25, 26 Kral. Proti spoustě dokladů správných se odedávna vyskytují i jednotlivé doklady nesprávné (již v 14. stol. »nebotě to nás činí silné« v Ev. sv. Mat. s homiliemi 377b, »také tě posel zpraví, ježtotě jest viděl, jako sau šli z Klenového do Tejna«, »tentě jen jako vykrmený vepř sedí« Zuz. Černínová 92); ale zdá se nám, kdo napodobí starý způsob mluvení, v živé mluvě zaniklý, že má dbáti mluvnické správnosti, ne dokladů mluvnického nedorozumění. Jinak máme radost, že dnes, tři léta po naší polemice, skoro nikdo již když tě nepíše. Vždyť toto slovo ani v staré době nebylo oblíbeno; k jedinému dokladu, ovšem správnému, jejž jsme znali z Jungmanna, přibyl nám za tu dobu jediný, zase správný, z výkladu Kral. na 1. Sam. (= 1. Král.) 10, 12: »protož, kdyžtě (= kdyžť je) se i Saulovi týchž darů... dostalo, přejtež mu toho«.

LATINSKÝ KOUTEK. »Extra Hungaria non est vita«; tak jsme čtli v Nár. listech 31. srpna. Napsal to p. V. Císař. Nezapomeneme na zoufalý pohled, který obrátil zvěčnělý prof. Rob. Novák k nebesům, když slyšel z úst suplenta, jejž nedávno byl pustil při malé zkoušce z latiny, slova »primus inter paribus«; nad »extra Hungaria« by jej byl snad obrátil do pekel. Páni spisovatelé, buď aspoň trochu latinsky umět, anebo latině, i té maďarské, raději dát pokoj! Anebo, musí-li již ta latina býti, nějakého toho primánka na pomoc! A také trochu pozoru na dějiny písemnictví! Že by ten jakýsi Vegetius (»jak jsme se kdysi učili«, píše p. Císař) opravdu byl vykládal svou moudrost 400 let před Kristem?

LEŠENÍ (F. Š.). Slovo to je odvozeno ode jména les, jež v staré době znamenávalo také »kmen, dříví«. Je utvořeno (jako prošení, hlášení a pod. od sloves prositi, hlásiti), jako by bylo sloveso lesiti, zatím nedoložené, a znamenalo tedy nějakou konstrukci ze dřeva (Berneker). Nejstarší doklad z r. 1434 (v Tomkových Základech místop. praž., 2, 61).

NA SÁDKÁCH (B. H.). O psaní velkých písmen v takovýchto jménech místních byl podán výklad v N. Ř. II, 255.

NEOCHVĚJNÝ (F. Š.). Že se nám toto slovo nelíbí, řekli jsme již v I. ročn. Ale nelíbí se nám ani dnes; z dálky nám z něho páchne něm. unerschütterlich, a posud se Čech, na nějž se někdo obořil, »neochvívá«, nýbrž leda se otřese nebo ani neotřese a jde po svém dále. Nestačí-li komu kladná slova pevný, stálý a pod., měl by hledati takové slovo záporné, které by mělo základ v češtině. Co nám je »neochvějné«, bývalo našim předkům nepohnuté (v Kralické bibli také nepohnutedlné; ale to by bylo slovo méně pohodlné, i kdyby-

chom si je po dnešní výslovnosti změnili v nepohnutelný); čteme o nepohnuté jistotě řečí božích, o nepohnuté vůli boží, o nepohnuté víře (věrnosti), o mocných a nepohnutých nepřátelích, tyranech atp., i my bychom mohli státi nepohnutě za svá práva. Ale ovšem: my musíme míti přece za kde jaké něm. be- v českém slově o-/ob-, sic to není to. Kaminský věnoval 10. října v Nár. l.' znělku pražskému rybáři, v níž čteme m. j.: »On dál tu ve svém klidu nepohnutém sní, dumá, čeká, s těžkým v srdci rmutem, když neberou...« Není zde slovo nepohnutý (nehledíc k rýmu) aspoň tak výrazné jako »neochvějný«?

POČAPLY (J. K.). Žádný z uvedených tvarů, Podčáply, Podčáple ani Podčáplí, nezdá se správný. Palacký (Popis král. Českého 273) i Sedláček (Histor. slovník místop. 703) píší shodně Počaply a s nimi se shodují i doklady staré. Tak k r. 1302 vypočítávají se (Regesta II, 834) mezi vesnicemi patřícími k městu Berounu Wzdig (Zdice), Baworyn (Bavoryně), Czrnin (Černín), Trubin, Zabriczwge (Záhřivec), Barzechow et Poczaply (= Počaply); pod. ves Počaply (Arch. Č. 17, 383, r. 1494 a j.). Genitiv býval z Počapl, časem Počapel: Anna z Počapl (Desk DE 2, 389, r. 1465), Martinovi, synu sestry své z Počapel (t. 1, 403, r. 1324), Bohuněk z Počapel (Arch. Č. 3, 189, r. 1415), lokál v Poččplćch n. Počapléch (= nč. Počaplích), časem asi také v Počaplech (jak svědčí nynější částečný usus), na př. Kunatovi z Bielkovic seděním v Počeplech (Desk DE 2, 240, r. 1454), v Počaplech (t. 2, 339, r. 1465; 2, 431, r. 1488 a j.). Jsou tedy správné tvary: Počaply, z Počapel, k Počaplům, v Počaplích (starší) n. Počaplech (mladší), Počaply. Lidový (dnešní tvar) Počaple (Podčáple) vznikl podobným způsobem jako dnešní Nusle za pův. Nůsly.

STEJNĚ (J. K.). Příslovce »stejně« ve významu oslabeném »tak jako tak« nebo »buď jak buď«, »přes to« (já bych tam byl stejně nešel a pod.) vyskytuje se i v nářečí středočeském a j. — Rovněž tak i tvar »trvám«, vkládaný v platnosti příslovečné do věty (dnes trvám nepřijde), je rozšířen po Čechách a ustálen i v jazyce spisovném už odedávna. — Vrdlouhati (v hrdlo lháti) je známo nejvíce v severovýchodních Čechách; změna l v u, rozšířená hojně v nářečích východních, moravskoslezských a slovenských (nazývá se obyčejně obalováním), vyskytuje se porůznu i v Čechách, v nářečí doudlebském a v severovýchodních Čechách (kořalka — kořauka a pod.).

UMĚLÝ, UMĚLECKÝ (J. M.). Umělecké je to, co je výtvorem umělcovým, co má vlastnosti díla umělcova anebo co s umělcem a umělci nějak souvisí; mluvíme tedy o díle uměleckém (na př. o soše, o obraze), o požitcích uměleckých, o výrazech uměleckých, o uměleckých

spolcích, školách atd. Umělé je to, co je výtvorem lidského umu, lidské dovednosti; opakem slova umělý je slovo přirozený, přírodní. Rozeznáváme tedy na př. půvaby přirozené a půvaby umělé, produkty přírodní (na př. víno, máslo a pod.) a výrobky umělé atd. Často má slovo umělý význam vyšší dovednosti, vědomé tvůrčí schopnosti; tak lišíme na př. epos nebo píseň národní od eposu umělého, písně umělé a pod. Z výkladu toho je tedy již patrno, že nelze mluviti o mlýně uměleckém, nýbrž o mlýně umělém, jímž míníme mlýn mnohem důmyslněji a důkladněji zřízený, než byly mlýny starší. — Slovo organický označuje to, co se jeví v organismu, čím se organismus jeví, co se svými vlastnostmi organismu podobá anebo co má nějaký vztah k organismu; mluvíme tedy o vadách organických (na př. v řeči, na rozdíl od vad způsobených návykem a pod.), o látkách organických (živočišných a rostlinných), o organické chemii, o organickém celku, organické spojitosti atd. Organisační je to, co souvisí s organisací (vnitřním účelným uspořádáním); plán, osnova, stanovy, ustanovení a pod., jimiž se řídí organisace, nazývají se pak plán, osnova atd. organisační.

ŽIŽKA. Již asi dvakrát nebo třikrát jsme čtli v novinách od mužských příjmení na -a 3. pády jako panu Pobudu, panu Oužlabinu atd. Vysvětlovali jsme si to jednak tím novinářským spěchem, jednak tím, že některá příjmení toho tvaru jsou málo známa a jejich tvary tedy nám nejsou dosti po ruce. Na všechen způsob prozrazují takové věci míru mluvnických vědomostí, jež by asi nestačila na výbornou, snad ani na dostatečnou. Ale 28. června jsme slyšeli na Žižkově několikrát v slavnostních řečech a ve větách, jimiž byly provázeny údery kladívkem na základní kámen, že má býti postaven pomník bratru Janu Žižku a podobně. Národ Žižkův by měl věděti, jak se sklání jméno jeho velikého bojovníka. A nevědí-li to vynikající jeho mužové dnešní, měli by se, nežli o něm mluví, podívati do nějaké mluvnice anebo se aspoň sami sebe zeptati, jak vypadá 3. p. jmen jako sluha, houslista, ten protiva, ochlasta, anebo domácích tvarů mužských křticích jmen jako Jenda, Véna, Pepa a pod.; či říkají také »řekni sluhu, dej to Pepu«? Takto se zdá, že mocný vliv novin svádí dobré Čechy v povznesené řeči k chybám, jichž by se snad přece nedopouštěli v hovoru rodinném nebo přátelském.

Vytýkáme-li chyby, obyčejně přidáváme tvary správné. Opravdu se však ostýcháme čtenářům českým říkati, že tyto 3. pády po česku dnes znějí sluhovi, Jendovi, Žižkovi. Snad se tyto řádky dostanou i do rukou nějakého Nečecha; jen aby se nepodivil, co všecko musíme vytýkati!

Z redakce odpovídá Václav Ertl.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., Bílkova ul. č. 17.